

POLITICKÁ EKONÓMIA SLOVENSKEHO KAPITALIZMU: INŠTITUCIONÁLNA A EVOLUČNÁ PERSPEKTÍVA

Vladimír Baláž, Prognostický ústav, Slovenská akadémia ved, Bratislava

Úvod

Slovensko a iné krajiny v strednej a východnej Európe po roku 1989 prekonávali komplikovaný proces transformácie ekonomických, sociálnych a politických inštitúcií. V krajinách západnej Európy sa inštitucionálny rámec kapitalistickej ekonomiky vyvíjal niekoľko storočí. V štátoch strednej a východnej Európy (SVE) bola história kapitalizmu kratšia a po roku 1945 na štyri desaťročia prerušená obdobím centrálného plánovania. Paradigmou politickej ekonómie transformačného obdobia bola neoliberalná agenda, obsahovo vychádzajúca z neoklasickej ekonómie. Hlavné neoklasické koncepcie súvisia s maximalizovaním úžitku a zisku. Neoklasici zdôrazňujú význam rovnováh (equilibrií), ktoré sú riešením individuálnych problémov maximalizovania ziskov a úžitkov. V neoklasických priestoroch sa voľný tok produkčných faktorov identifikuje s dokonalými tržmi, ktoré zas predstavujú základ pre vytváranie rovnováh. Inštitúcie, ktoré môžu existovať pred vznikom konkrétneho jednotlivca či firmy, a ktoré podstatne ovplyvňujú ich správanie, ako aj tok faktorov, nie sú pre neoklasickú ekonomiu dôležité. Štandardná neoklasická teória indikuje, že vývoj národných ekonomík by mal konvergovať k jednému typu kapitalizmu, ktorý je charakteristický maximálnou efektívnosťou dosahovanou vďaka liberálnym tržom.

Obnovenie systému kapitalistických inštitúcií v štátoch SVE bolo spojené s predstavením, že nový systém inštitúcií je možné vyprojektovať a implementovať zhora, ako výsledok racionálnych úvah a prostredníctvom legislatívnych aktov a ekonomických politík a to v relatívne krátkom čase. Skutočnosť sa ukázala ako podstatne zložitejšia. Miesto jednej univerzálnej formy kapitalizmu sa v štátoch SVE (podobne ako aj v OECD) vytvorilo niekoľko variét.

Táto práca analyzuje vývoj lokálnej variety kapitalizmu v Slovenskej republike. Skúma podobnosť a rozdielnosť tejto variety s varietami v ostatných členských štátoch OECD a poukazuje na kauzálne súvislosti, ktoré podmienili vývoj lokálnej variety kapitalizmu v SR, ktorá je odlišná od pôvodnej predstavy liberálnej ekonomiky z čias začiatku transformácie. Pri vysvetľovaní vývoja lokálnej variety kapitalizmu sa používa aparát inštitucionálnej ekonómie a evolučnej ekonómie. Práca argumentuje, že nedokonalý inštitucionálny rámec v etape transformácie sa odrážal v sub-optimálnej mobilite faktorov a nižšej efektívnosti národnej ekonomiky. V SR sa etablovala lokálna varieta kapitalizmu, s určitými špecifickými črtami kontroly kapitálu a nižšími úrovňami

* Článok vznikol za podpory grantovej agentúry VEGA (grant č. 2 / 6138 / 6).

produktivity. Tie však nemusia nevyhnutne vyústiť do zlyhania národnej ekonomiky v rámci svetového kapitalistického systému a môžu postačovať na dlhodobé prežitie.

Úvodná časť práce predstavuje aparát inštitucionálnej a evolučnej ekonomie a jeho význam pre vysvetlenie vývoja kapitalistických ekonomík a spoločností. Nasledujúca časť práce analyzuje vývoj procesu privatizácie, ktorá mala rozhodujúci vplyv na rozdelenie kompetencií vo vlastníctve a manažmente kapitálu v Slovenskej republike. Ďalšie kapitoly sa zaoberajú typmi kapitalistických ekonomík, ako ich charakterizujú teória variet kapitalizmu a regulačná teória. Na priradenie Slovenskej republiky k niektorej z týchto variet je využitá faktorová analýza, ktorá charakterizuje lokálne variety kapitalizmu v členských krajinách OECD z pohľadu trhu práce, finančného trhu a podnikateľského prostredia. Záver práce je venovaný otázkam konvergencie a divergencie vývoja kapitalistických ekonomík v závislosti od ich inštitucionálneho rámca.

1. Divergentný vývoj kapitalistických ekonomík: inštitucionálna a evolučná perspektíva

Inštitúcie sú organizácie a mechanizmy sociálnych štruktúr, ktoré riadia správanie sa dvoch a viac ľudí. Často trvajú dlhšie ako ľudský život a sú spojené s vytváraním a vynucovaním pravidiel ľudského správania. Veblen (1899, s. 190-191) definoval inštitúcie ako „ustálené vzory myslenia a správania spoločné pre väčšinu ľudí“. Inštitúcie sú teda ľuďmi vytvorené pravidlá, ktoré štrukturujú sociálne interakcie. Inštitucionálna ekonomia vidí ekonomické priestory ako bohatú sieť rôznych inštitúcií, ktoré podmieňujú správanie sa agentov a zároveň sú sami podmienené existenciou týchto aktivít. Vyššie postavené inštitúcie determinujú a regulujú správanie inštitúcií stojacich na nižších rebríčkoch hierarchie (napríklad regulačnými politikami). Hoci ekonomickí agenti (firmy, jednotlivci, organizácie) podliehajú ekonomických, sociálnym, technologickým, kultúrnym a iným obmedzeniam, sú zároveň aj tvorivými silami, ktoré posúvajú hranice svojich obmedzení. Radikálne inovácie a posuny v technických a ekonomických paradigmách vytvorené prostredníctvom interaktívnych aktivít agentov a inštitúcií môžu viesť k zmene inštitucionálnych rámcov. Tento proces sa označuje ako koevolúcia technologickej a inštitucionálnej zmeny.

Životnosť inštitúcií ako napríklad náboženstvo, peniaze, či kultúra môže byť viac ako tisíc rokov, u štátov od desiatok do stoviek rokov, kým u vlád sa ráta na roky (Williamson, 1998). Trvácnosť mnohých inštitúcií vyplýva z faktu, že dokážu vytvárať stabilné očakávania o správaní sa iných agentov, ktoré sú veľmi dôležité pre dôveru a predvídateľnosť. Inštitúcie tak obmedzujú, ako aj umožňujú určité typy ľudského správania. Regulácia nie je nepriateľom slobody, ale jej spojenec (Hodgson, 2004, s. 656). Pri minimalizovaní „nákladov na hľadanie“ inštitúcie zároveň minimalizujú aj transakčné náklady a optimalizujú medziľudské interakcie. Ako mechanizmy sociálnej kooperácie, inštitúcie existujú v dvoch základných formách, jednak ako formálne inštitúcie, ktoré nazývame organizácie (napríklad vláda a jej agentúry) a jednak ako neformálne (subjektívne) inštitúcie, vzťahujúce sa na neformálne ľudské interakcie, ktoré odrážajú ľudskú psychológiu, kultúru, zvyky a obyčaje (North, 1990). Najdôležitejšie inštitúcie majú dvojaký charakter, formálny i neformálny, ako napríklad peniaze či manželstvo.

Na inštitucionálnu ekonomiu nadväzuje evolučná ekonomia, ktorá ideovo vychádza z učenia J. Schumpetera (1934) o význame inovácií a kreatívnej deštrukcie pre ekono-

mický rast. Alchian (1950) neskôr rozvinul myšlienky o výbere a prežití v rámci ekonomického systému a skúmal stratégie prežitia založené na inováciách v systéme operujúcom v prostredí neistoty. Na prežitie stačí, ak je zisk pozitívny a nemusí byť maximalizovaný. Inak povedané, prežívajú nielen najschopnejší a optimálni, ale aj agenti so sub-optimálnymi stratégiami a inferiornou produktivitou. Alchian týmto spochybnil niektoré základné axiómy neoklasickej ekonómie a to najmä maximalizovanie zisku a vytvorenie rovnováhy. Neoklasický makro prístup – založený na agregácii, maximalizovaní zisku a rovnováhe – zastiera veľkú časť diverzity a zmeny, ktoré sa vytvárajú v reálnej ekonomike. Jednotliví agenti trhu sa na seba nemusia podobať a môžu pôsobiť v rámci odlišných inštitucionálnych rámcov. Zisky (straty) týchto agentov a miera zavádzania inovácií (nielen technologických) závisí na veľmi komplexnom inštitucionálnom prostredí, ktoré sa výrazne menia medzi odvetvami, krajinami, ale aj historickými obdobiami. Ekonómovia zaoberajúci sa procesom technologických zmien a evolúciou priemyselných odvetví (napríklad Nelson a Winter, 1982) vyvinuli koncepciu vývojovej podmienenosti a formovania vývoja (*path-dependence, path-shaping*), ktorá mala silný vplyv na formovanie školy evolučnej ekonómie. Vývojová podmienenosť existuje vtedy, keď výsledok procesu závisí od jeho histórie, od celej reťaze rozhodnutí agentov a z nich vyplývajúcich následkov. Organizačná, technologická a sociálna zmena v spoločnosti je kvantitatívne a kvalitatívne podmienená jej minulosťou. V dôsledku vývojovej podmienenosti tak východzí bod, ako aj náhodné udalosti počas vývoja (šum) môžu mať významný dopad na podobu finálneho výsledku.

Na rozdiel od „ricardiánskych“ agentov, agenti v evolučných priestoroch (jednotlivci a organizácie) nikdy nemajú k dispozícii úplné informácie a ich optimalizácia (ak vôbec existuje) má lokálny charakter a nie globálny. Rozhodovanie agentov sa navyše riadi pravidlami, normami a inštitúciami. Vývojová podmienenosť však neznamená determinizmus. Procesy imitácie a inovácie sú do veľkej miery charakterizované kumulatívnosťou a vývojovou podmienenosťou, ale môžu byť hocikedy prerušené náhodnou diskontinuitou. K interakciám medzi agentmi a/alebo inštitúciami zvyčajne dochádza v nerovnovážnych stavoch a ich výsledkom je úspech (neúspech) agentov a/alebo inštitúcií. Kombinácie produkčných faktorov v danom ekonomickom priestore tak generujú aj sub-optimálne riešenia, ale sub-optimalita nemusí nevyhnutne viesť k vyhynutiu resp. odchodu z trhu.

Iným významným predpokladom evolučnej ekonómie je, že procesy vývoja odohrávajúce sa za vyššie uvedených podmienok sú nedeterministické, nezvratné a majú otvorený koniec. Neexistuje v nich nič také, ako „dokonalé riešenie“, alebo rovnováha, v ktorej všetky procesy ustávajú. Sociálne procesy s pozitívnou spätnou väzbou (tzv. seba posilnením, učením sa za pochodu) môžu generovať aj výsledky, ktoré vyplývajú z náhody a nie zo systematicky pôsobiacej sily. Výskum organizačných populácií (viď napríklad Carroll a Harrison, 1994) naznačuje, že vývojová podmienenosť môže viesť k neočakávaným výsledkom, ako sú napríklad dlhodobé prežitie a dominancia populácie, ktorá bola pôvodne v konkurenčnom prostredí menej vyspelá a úspešná (inferiorna).

Inštitucionálna a evolučná teória implikujú nasledovné závery pre vývoj kapitalizmu:

- Trhová ekonomika nie je abstraktným miestom, kde sa ponuka stretáva s dopytom, ale ekonomickým priestorom s hustou sieťou inštitúcií. Systém inštitúcií je

v každej krajine vývojovo podmienený. Determinuje spôsob fungovania trhu, trhové sily však spätnou väzbou pôsobia na evolúciu inštitúcií. Preto neexistuje univerzálny (a neoklasicky perfektný) model kapitalizmu, ale prinajmenšom toľko variet kapitalizmu, koľko je krajín, ak štát považujeme za základnú úroveň regulácie v ekonomike. Jednotlivé variety kapitalizmu však možno zoskupovať podľa spoločných črt prvkov inštitucionálneho rámca.

- Existencia externalít (generovaných napríklad technologickými a organizačnými inováciami) vytvára možnosť pre alternatívne ekvilibriá a formovanie vývoja na základe vývojovej podmienosti. Inštitúcie však vykazujú vysokú mieru inercie a adaptácia na zmenené podmienky postupuje pomaly. Vývoj kapitalistických ekonomík je preto skôr divergentný ako konvergentný a pretrváva veľká diverzita v organizačných formách kapitalistických ekonomík.

- Každá varieta kapitalizmu pôsobí vo svojom vlastnom inštitucionálnom prostredí. Toto prostredie sa môže stať zdrojom konkurenčných výhod i nevýhod. Na pretrvanie danej variety nie je potrebná jej optimalita, ale generovanie kladných, hoci suboptimálnych výsledkov. Externé šoky a iné náhodné udalosti môžu výrazným spôsobom ovplyvniť globálne prostredie v ktorom sa nachádzajú jednotlivé variety kapitalizmu a favorizovať aj také variety, ktoré sa predtým prejavovali ako inferiórne. Neexistuje jeden dokonalý a univerzálny efektívny model kapitalizmu, ku ktorému by mali konvergovať všetky ostatné variety.

2. Prechod na trh: neoliberalná agenda verus inštitucionálna zmena

Logika reformy

Po roku 1945 si štáty strednej a východnej Európy (SVE – Česko, Slovensko, Poľsko a Maďarsko) rozvinuli svoje vlastné modely centrálného plánovania, ktoré boli nielen nanútené zvonka, ale aj zakorenené v ich historických dedičstvách. Jednotlivé modely fungovali s rozdielnou mierou úspechu. Napriek tomu však v roku 1989 stačilo len pár mesiacov na demontáž centrálného plánovania v celom regióne SVE.

Bolo to možnou vecou historického súbehu okolností („zamrzutej náhody“), že politiky ekonomickej transformácie uplatňované v SVE po roku 1989 boli silne závislé na neoliberalnej agende. Tá sa stavala za oddelenie trhu a štátu a kládla dôraz na odpútanie trhových síl. Vplyvní ekonómovia a politici (napríklad Francis Fukuyama a Jeffrey Sachs) použili neoliberalnú agendu pre formulovanie známych programov „šokovej terapie“. Tieto programy predpokladali, že kapitalizmus (a jeho špecifická liberálne verzia) sa dá vyprojektovať a implementovať v post-sovietskom priestore zhora. Je však tiež pravdou, že neoliberalné idey boli ochotne prijímané politickými a ekonomickými špičkami v tranzitívnych krajinách (ako napríklad V. Klausom v bývalom Československu a L. Balcerowiczom v Poľsku). Predpokladalo sa, že akonáhle sa odpúta sila kapitálu, všetky inštitúcie, zvyky a praktiky asociované so „štandardnými“ kapitalistickými ekonomikami sa po čase materializujú aj v tranzitívnych krajinách. Môžeme len uvažovať, aké politiky by sa aplikovali, keby vtedy boli pri moci predstavitelia iných škôl ekonomickeho myslenia.

Po voľbách v júni 1990 odsúhlasil nový československý parlament základnú stratégiu ekonomických a sociálnych zmien „Scenár ekonomickej reformy“, pripravenú Václavom Klausom. Scenár šokovej terapie spočíval v prijatí modelu určitého druhu liberálneho kapitalizmu, ktorý obsahoval stabilizáciu, liberalizáciu trhu, privatizáciu, konvertibilitu meny, liberalizáciu zahraničného obchodu a v neskorších fázach aj tvorbu trhových inštitúcií.

Neoliberálne agendy v SVE boli presadzované s odkazom na ich „dobré výsledky na Západe“. Vychádzali z neoklasických predstáv a identifikovali efektívnosť s voľným trhom. Konkurencia na voľnom trhu (tak dlho potláčaná v minulom režime) mala garantovať, že prežijú len najschopnejšie formy a tie menej schopné zaniknú, pekná exemplifikácia Darwinovho modelu prežitia najschopnejších. Model šokovej terapie sprvu neprihliadal na rozdiely v inštitucionálnych rámcoch jednotlivých krajín. Neskoršie sa však vyskytlo viacero variácií tejto terapie, ktoré museli zohľadniť ekonomické a politické reálie v rozdielnych krajinách, najmä štruktúru záujmov a vplyv jednotlivých vrstiev spoločnosti. Rozdiely existovali aj v rýchlosti šokovej terapie. Poľsko a Maďarsko mali už pred rokom 1989 určité, aj keď len čiastkové skúsenosti s trhom a fungovaním súkromného sektora. Na druhej strane v Československu súkromný sektor absentoval takmer úplne, čo bol základ tvrdení o potrebe čo najrýchlejšej transformácie. Neoliberálny model taktiež nezohľadnil reštriktívne črty v politike zahraničného obchodu západných krajín, exitujúce politické a ekonomické štruktúry krajín SVE ako aj skutočnú úlohu štátu v liberálnych ekonomikách západnej Európy (ktorá je ďaleko od predstavy nezasahovania). Šoková terapia sa obmedzila iba na liberalizáciu tokov faktorov, bez najmenšieho ohľadu na požiadavky dlhodobej konkurenčnej schopnosti.

„Celý proces začína kolapsom starých inštitúcií a pravidiel. Buď sú zmiatuté zo sveta, alebo sa stanú neefektívnymi ... V tomto procese niet miesta pre gradualizmus, a táto špecifická politika musí mať formu šokovej terapie,“ píše Václav Klaus (1994), architekt neoliberalných reforiem v bývalom Československu.

Neoliberálna agenda spočívala na viere, že trhové sily sami o sebe dokážu nastoliť trhovú rovnováhu, akonáhle sa produkčné faktory (práca, kapitál a poznatky) vymknú z podlažky ruky štátu. Politiky zdôrazňujúce dereguláciu, liberalizáciu a privatizáciu boli v podstate namierené na liberalizáciu mobility faktorov tak v domácej ekonomike (privatizácia, deregulácia cien), ako aj v zahraničných ekonomikách vzťahoch (deregulácia a liberalizácia zahraničného obchodu). Tieto politiky ignorovali trhové inštitúcie, ktoré boli podstatné pre efektívnu re-reguláciu ekonomiky. Ako sa však ukázalo, liberalizácia mobility produkčných faktorov na vytvorenie želananej rovnováhy nestačila.

Ranná etapa ekonomickej transformácie (1990-94) bola jedným z najťažších období modernej slovenskej histórie. Československá ekonomická politika vtedy uprednostnila makroekonomickú stabilizáciu pred ekonomickým rastom. Niektoré ciele stabilizácie (zníženie inflácie a nízky rozpočtový deficit) sa podarilo dosiahnuť do roku 1993. Ale bolo za ne treba zaplatiť vysokú cenu a to najmä na Slovensku. Po odštartovaní transformácie slovenský HDP klesol o 2,6 % v roku 1990 a o 16,2 % v roku 1991. Tento pokles mal tri zdroje spočívajúce v inštitucionálnej zmene: rozpad RVHP a jej trhov, cenovú liberalizáciu a reštriktívnu monetárnu politiku. Každý z týchto zdrojov mal približne rovnaký dopad na celkový pokles HDP v tomto období. Kumulatívna strata HDP vyplývajúca z transformácie inštitúcií v období rokov 1989-1992 dosiahla 22,1 % HDP.

Ekonomické oživenie nemohlo začať kým sa nevytvorili aspoň základy nového inštitucionálneho prostredia (Vintrová, 2004). Tieto zahŕňali (a) re-inštitucionalizáciu zahraničného obchodu, ktorá sa premietla do komplexnej transformácie sektorových a regionálnych ekonomík, a (b) vytvorenie rámcových trhových politík, vrátane cenovej deregulácie a privatizácie:

- Re-inštitucionalizácia zahraničného obchodu bola umožnená v decembri 1991. keď Československo, Maďarsko a Poľsko podpísali asociačné dohody s Európskym spoločenstvom. V roku 1992 sa v Krakove podpísala dohoda o vytvorení zóny voľného obchodu CEFTA. Tieto dohody podstatne uľahčili obchod s krajinami EÚ (Williams, Baláž a Zajac, 1998), aj keď boli pomerne selektívne a ponechali krajinám EÚ právo obmedzovať dovozy určitých komodít (napríklad ocele) z asociovaných krajín. Slovensko tradične bolo malou otvorenou ekonomikou, životne závislou na zahraničnom obchode. Re-inštitucionalizácia zahraničného obchodu mala za následok ďalekosiahlu odvetvovú reštrukturalizáciu a niektoré predtým dominantné odvetvia takmer zanikli. Najmä výroba zbraní bola zvlášť ťažko postihnutá (Smith and Swain, 1998) a v tomto prípade boli dopady zmien v zahraničnom obchode ešte posilnené zlou politikou konverzie. Pracovná sila uvoľnená z podnikov ťažkého priemyslu bola čiastočne absorbovaná podnikmi služieb v súkromnom sektore. Celková zamestnanosť však klesala a dopady vzrastajúcej miery nezamestnanosti boli citeľné zvlášť pre niektoré sociálne vrstvy a regióny. Inštitucionálna transformácia regionálnych ekonomík silne zaostávala. Niektoré regióny na juhu a východe Slovenska mali mieru nezamestnanosti vyššiu ako 20 % od začiatku transformácie.

- Kľúčovým prvkom modelu šokovej terapie sa stala privatizácia. (Williams a Baláž, 1999). V rokoch 1991-1993 prebehli dve privatizačné programy. Program malej privatizácie bol založený na predaji systémom verejných aukcií. Týmto spôsobom sa privatizovalo takmer 10 tisíc obchodných jednotiek, reštaurácií, zariadení cestovného ruchu a malých podnikov. V prvej a druhej vlne veľkej privatizácie sa použili investičné kupóny a štátne dlhopisy na distribúciu štátneho majetku medzi občanov a vybrané skupiny manažérov. Napriek rozšíreným podvodom, korupcii a nedostatku skúseností u väčšiny kupujúcich sa tieto programy stali základom súkromného sektora.

Formovanie finančného trhu

Reforma finančného systému patrila k základným kameňom ekonomickej transformácie v SR. Základy reformy formálnych inštitúcií boli položené v rokoch 1990-1993. Monopoly ŠBČS a štátnej sporiteľne a poisťovne boli zrušené a nahradené štandardným systémom komerčných bánk a poisťovní. Z bývalej štátnej banky sa odčlenili tri veľké komerčné banky (VÚB, SLSP a IRB), ktoré boli neskôr čiastočne privatizované (úplná privatizácia prišla až po roku 2000). Okrem toho sa na slovenskom finančnom trhu etablovalo cca 30 menších bánk založených domácimi a zahraničnými investormi. Vtedajšia vláda Československa, inšpirovaná neoliberalnou agendou nepovažovala však systém bánk za dostatočný pre národný finančný systém, najmä z hľadiska generovania a oceňovania kapitálu. Rozhodla sa spojiť reformu vlastníckych práv s reformou finančného systému a vytvorením kapitálového trhu anglosaského typu.

V rámci reformy vlastníckych práv sa privatizácia mala stať kľúčom k vyššej efektívnosti hospodárenia podnikov. Ustanovenie súkromného vlastníctva malo zlepšiť prepojenie medzi vlastníctvom a manažmentom kapitálu, medzi výkonom konkrétneho podniku a výnosom poberaným jeho vlastníckmi a tiež zefektívniť spoluprácu medzi manažermi a zamestnancami, s konečným cieľom zvýšenia celkovej efektívnosti. Tento predpoklad je spojený so základným postulátom teórie vlastníckych práv (Kornai, 1990), že "akonáhle sa ustanoví vhodné právne prostredie pre fungovanie trhu, riadiace orgány podnikov a finančné inštitúcie, a zároveň sa uzákonia vlastnícke práva, externí investori a banky budú schopní riadiť podnikové manažmenty prostredníctvom obchodovania akcií na burze cenných papierov a udelením, či neudelením úverov" (McDermott, 1997, s. 73). Prinajmenšom od roku 1993 sa privatizácia stala na Slovensku ústrednou témou ekonomického a politického života. Okrem iného sa od nej očakávalo, že vytvorí nové zdroje kapitálu pre kapitálovo podvyživenú ekonomiku. Schopnosť tranzitívnych ekonomík generovať nový kapitál je však veľmi nízka. Preto sa aj privatizácia v krajinách SVE značne líšila od privatizácie vo vyspelých krajinách OECD. Namiesto generovania nového kapitálu sa privatizácia z veľkej časti obmedzila na redistribúciu vlastníckych práv a to najmä pomocou kupónovej privatizácie. Nominálna hodnota aktív privatizovaných v Slovenskej republike v rokoch 1990-1997 presiahla 70 % HDP. Takáto zmena v štruktúre ekonomiky v relatívne krátkom čase bola v dejinách sveta ojedinelá. Za vlády M. Thatcherovej sa napríklad privatizoval vo Veľkej Británii majetok v objeme cca 3 % HDP. Privatizácia ako redistribúcia vlastníckych práv v zásadnej miere predurčila formy vlastníctva a manažmentu kapitálu a tým aj charakter a fungovanie slovenského kapitalizmu.

O kupónovej privatizácii vykonanej prostredníctvom investičných privatizačných fondov (IPF) sa predpokladalo, že podporí kolektívne investovanie a vytvorí likvidný trh s veľkými počtami kótovaných akcií a dostatočným počtom inštitucionálnych investorov. Kupónová privatizácia dočasne favorizovala finančnú lobby (ľudí z bánk a IPF), ktorá bola v mnohých prípadoch spojená so zahraničnými investormi.

V roku 1993 už fungoval základný inštitucionálny rámec kapitálového trhu. Bola zriadená burza cenných papierov, centrálny depozitár a clearingové centrum. Všetky tieto inštitúcie boli od začiatku elektronizované a napríklad v povinnej dematerializácii cenných papierov po technickej stránke slovenský kapitálový trh značne predbehol trhy v Londýne či Frankfurt. Vznikol veľký počet investičných fondov a obchodníkov s cennými papiermi. Akcie z kupónovej privatizácie sa postarali o spektakulárny počet emisií kótovaných a registrovaných na Burze cenných papierov v Bratislave (BCPB). Už v roku 1994 dosiahla trhová kapitalizácia akcií úctyhodných 20 % HDP. Počty emisií i objem kapitalizácie v nasledujúcich rokoch rástli rýchlym tempom. Napríklad v roku 1996 už bolo na BCPB kótovaných a registrovaných 970 akcií, podielových listov, plus 91 dlhopisov. Trhová kapitalizácia akcií stúpila na 32 % HDP. Trh s vyše 1000 cennými papiermi bol v Európe výnimkou – len Frankfurt, Londýn a Praha ich mali viac. Vďaka pokrokovej technickej infraštruktúre, sieti inštitúcií kapitálového trhu a veľkému počtu cenných papierov sa vznik liberálnej ekonomiky založenej na likvidných kapitálových trhoch zdal nezvratným.

Predstavy o finančnej ekonomike anglosaského typu narazili na tvrdú realitu tranzitívnej ekonomiky. Ekonomická transformácia sa nedá stotožniť len s racionálnym procesom vytvorenia formálnych ekonomických inštitúcií. V štátoch SVE nezostalo po

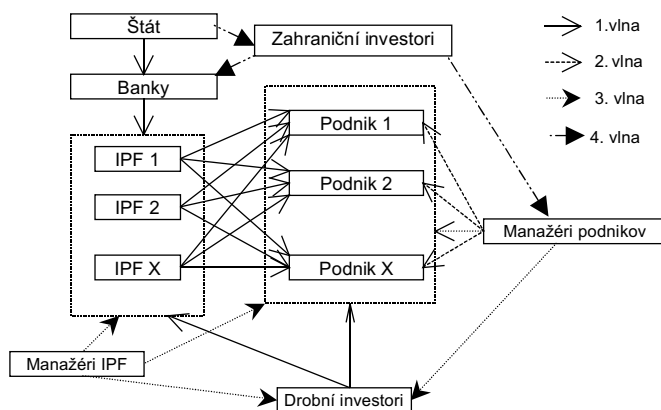
roku 1989 inštitucionálne vákuum, ale komplexné inštitucionálne dedičstvo, ktoré formovalo očakávania ekonomických agentov a ich ekonomické správanie. Existovala napríklad výrazná informačná asymetria medzi firmami navzájom, v rámci firiem, a medzi firmami a ostatnými účastníkmi trhu (McDermott, 1997, s. 74). Prepletenc sociálnych a ekonomických vzťahov medzi odberateľmi a dodávateľmi firiem a tiež medzi firmami a bankami vytvoril nerovnaké hracie pole pre rozdielne triedy investorov. Namiesto vyjasnenia vlastníckych práv došlo k zahmleniu kvality privatizovaných aktív. Vybraní manažéri podnikov a predstavitelia finančných skupín dokázali využiť informačnú asymetriu vo svoj prospech najprv na zabezpečenie vlastného prežitia (Grabher a Stark, 1997, s. 66) a neskôr boli schopní premeniť svoje „*de facto*“ vlastnícke práva z čias predošlého režimu na „*de jure*“ práva po ukončení transformácie. Pretože na kapitálovom trhu niektoré formálne inštitúcie buď chýbali (napr. silný dozor a regulácia), resp. pracovali neefektívne (súdny systém), kapitálový trh bol ovládaný sieťou neformálnych inštitúcií a to najmä vzťahmi medzi vlastníkmi politickej a ekonomickej moci. Privatizácia poskytla ekonomickým a politickým elitám neopakovateľnú príležitosť na akumuláciu bohatstva a vplyvu. Vznikol tak druh „politického kapitalizmu“ v ktorom prístup k politickej moci a k dlhodobým vytváraným vzťahom medzi firmami bol cestou na akvizíciu majetku v neprítomnosti efektívneho regulačného rámca.

V novembri 1994 sa v SR k moci dostala vláda previazaná s lobby podnikových manažérov, ktorá bola nepriateľská tak voči kupónovej privatizácii, ako aj voči finančnej lobby. Lobby manažérov preferovala tzv. „priame predaje“ štátneho vlastníctva do rúk podnikových manažmentov a prirodzene sa snažila zničiť ekonomickú silu finančnej lobby. To sa jej do značnej miery podarilo, keď vláda zrušila plánované ďalšie kolo kupónovej privatizácie, postavila sa nepriateľsky voči IPF a zahájila veľký výpredaj štátneho vlastníctva prostredníctvom priamych predajov „vláde nakloneným manažérom“. Pokus o vytvorenie „slovenskej kapitálotvornej vrstvy“ sa však skončil nemenším fiaskom. Mnohí noví vlastníci neboli schopní získať podniky riadiť a predali ich iným (zväčša zahraničným) záujemcom.

Po prvej (oficiálnej) vlně kupónovej privatizácie prišli ďalšie tri – neoficiálne, generované neformálnymi inštitúciami a aktérmi redistribúcie vlastníckych práv. V druhej vlně pozbierali manažéri podnikov a IPF podiely malých akcionárov. V tretej vlně sa tieto podiely presunuli do rúk majoritných vlastníkov, ktorí ich v štvrtej vlně často odpredali do ďalších rúk, najmä zahraničných (graf 1). Pokus o ustanovenie anglosaského modelu akciových účastí s rozptýleným vlastníctvom zlyhal. Anglosaský model liberálneho kapitalizmu je založený na silnom dozore a efektívnom systéme súdnictva, ktorý nemôže fungovať v tranzitívnej ekonomike. Koncept kupónovej privatizácie zvolil pre drobných akcionárov pravdepodobne najmenej vhodnú formu kapitálovej účasti – uzavretý investičný fond. Práva drobných akcionárov nebolo možné obhájiť bez silnej regulácie a dozoru nad trhom, o ktorý nebol vtedy záujem.

Graf 1

Zmeny v ovládaní slovenských podnikov počas štyroch vln privatizácie v SR

Zdroj: Williams, A.M., Baláž, V.: Privatisation in Central Europe: different legacies, methods, and outcomes. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 1999, vol. 17, p. 731-751.

Dnešný pohľad na finančný trh odhaľuje úplne inú krajinu ako v roku 1993. Trhová kapitalizácia akcií klesla v roku 2004 na 10,5 % HDP a trh akcií prakticky zamrzol. Na trhu dlhopisov tvoria 99 % obratu štátne dlhopisy. Slovenský finančný systém je prakticky úplne dominovaný bankami, ktoré sú na 95 % vlastnené zahraničnými finančnými inštitúciami. Väčšina malých a stredných podnikov sa opiera o kombináciu interných finančných zdrojov (zisk, odpisy plus osobné finančné zdroje majiteľov) a bankových úverov. Banky boli tiež buď významnými akcionármi v mnohých stredne veľkých podnikoch, alebo tieto podniky kontrolovali cez poskytnuté úvery. Pobočky multinacionálnych spoločností (MNS) sú v inej situácii, pretože mohli čerpa prostriedky za medzinárodných štandardov buď priamo na globálnych kapitálových trhoch alebo cez vnútro podnikové finančné transfery.

Pretože finančný sektor bol takmer úplne a podnikový sektor z veľkej časti pod zahraničnou kontrolou, slovenská vláda mala len veľmi obmedzený priestor na priamu intervenciu na trhu. Namiesto toho sa snažila (a) láka ďalšie PZI rôznymi investičnými incentívami alebo (b) podporovala skvalitnenie trhového rámca, najmä prostredníctvom daňovej reformy a reformy podnikateľského prostredia.

3. Duálna ekonomika

V súčasnosti sa v SR sa vedľa seba vyvíjajú dva typy ekonomiky. Jedna je zastúpená vysoko efektívnymi, exportne orientovanými a technologicky vyspelými pobočkami MNS a medzinárodnými bankami. Druhú tvorí niekoľko veľkých podnikov a veľký počet malých a stredných podnikov v domácom vlastníctve. Posledná skupina firiem je typická obmedzenými ľudskými, technologickými a finančnými zdrojmi a nižšou efektívnosťou.

Zahraniční vlastníci vlastnili z celkového počtu 64 tisíc slovenských podnikov typu akciových spoločností a spoločností s ručením obmedzeným cca 10 %. Tabuľka 1 charak-

terizuje celkové tržby a tržby na pracovníka v 200 najväčších slovenských podnikoch. Je charakteristické, že polovica týchto podnikov je v zahraničnom vlastníctve. Sú to tieto podniky, ktoré vykazujú nielen rozhodujúci podiel na celkových tržbách (77,3 %), ale aj podstatne vyššiu úroveň tržieb na pracovníka, viac ako trojnásobnú oproti domácim subjektom.

Tabuľka 1

Ukazovatele výkonnosti domáceho a zahraničného sektora v SR

Firmy	Počet firiem	Tržby spolu (mil. euro)	Tržby na pracovníka (tis. euro)
Zahraničné	108	26 684,346	229 011
Domáce	92	8 269,377	59 940
Spolu	200	34 953,723	137 353

Poznámky: Zahŕňa aj konsolidované účtovné uzávierky. Zahraničné a domáce vlastníctvo je definované nadpolovičnou účasťou daného sektora na hlasovacích právach podniku.

Zdroj: *Trend Top 2005 – 200 najväčších slovenských podnikov v roku 2005* (Trend, 2006) a vlastné výpočty autora

Duálna ekonomika vytvára v SR veľké nerovnováhy a to tak sektorové ako aj teritoriálne. Pobočky MNS sa sústreďujú do niekoľkých odvetví (výroba automobilov, elektrických zariadení a kovov) a vybraných regiónov. Kooperácia medzi domácim a zahraničným sektorom je limitovaná (a) nízkym stupňom integrácie MNS do lokálnych a regionálnych ekonomík a (b) schopnosťou miestnych malých firiem pružne reagovať na požiadavky MNS. Niektoré pobočky MNS (napríklad Volkswagen, US Steel) boli schopné a ochotné nadviazať na inštitucionálne dedičstvo bývalého režimu (kúpou podnikateľských jednotiek) a aspoň čiastočne využiť sieť lokálnych a regionálnych dodávateľov, ale väčšina pobočiek MNS (vrátane nových investícií Hyundai-Kia, Peugeot-Citroen) vykazuje nízky stupeň integrácie a väčšinu subdodávok vozí z vonku.

Duálna ekonomika sa prejavuje aj v rozdielnych modeloch správy spoločností (corporate governance) a manažmentu kapitálu. Po niekoľkých kolách privatizácie (vykonaných hlavne v neskorších fázach neformálnymi inštitúciami) sa zahraničné firmy (a najmä MNS) stali vlastníkmi podstatnej časti slovenskej ekonomiky, najmä veľkých podnikov a bánk. Zahraniční investori prišli z veľmi rozdielnych variet globálneho kapitalizmu (TESCO – V. Británia, US Steel – USA, Volkswagen, Siemens – Nemecko, Peugeot-Citroen – Francúzsko, Hyundai-Kia – Kórea). Je preto nemožné identifikovať slovenskú variету kapitalizmu s jediným typom kontroly kapitálu (ako napríklad kontrola cez nebankové finančné inštitúcie, banky či kapitálový trh). V každom prípade je však kontrola kapitálu vykonávaná nepriamo, pretože žiadna MNS nie je v SR domicilovaná. Kontrola a monitoring kapitálu a všetky strategické podnikateľské rozhodnutia sa uskutočňujú v sídlach MNS.

V SR existoval systém hospodárskeho a sociálneho partnerstva, ktorý umožnil uzatvárať dohody o mzdách a podmienkach práce na úrovni vlády, zamestnávateľských zväzov a odborov. Fungovanie tripartity však bolo do veľkej miery formálne. Vplyv odborov po roku 1990 klesal a krajina nezažila ani jeden významný sociálny konflikt. Slovenská legislatíva priznávala predstaviteľom zamestnancov právo pôsobiť v dozorných radách akciových spoločností, táto účasť sa však obmedzovala len na sociálne otázky. Participatívna kontrola kapitálu a riadenia firmy zo strany zamestnancov (zvyčajná

v nemeckých MNS) bola v SR mimo diskusie. Niektoré MNS (najmä ázijského pôvodu) v princípe odmietali činnosť odborov. V domácom sektore sa štruktúra vlastníckych práv líšila podľa pôvodu podniku. Malé a stredné podniky zväčša vznikli počas kreatívnej privatizácie a mali koncentrované a stabilné vlastníctvo (v mnohých prípadoch išlo o rodinné podniky). Podniky, ktoré vznikli z tzv. deštruktívnej privatizácie (kupónová privatizácia, „priame predaje“) mali často rozptýlené vlastníctvo. Pretože výkon vlastníckych práv zo strany minoritných akcionárov je v tranzitívnej ekonomike veľmi problematický, došlo k niekoľkým kolám redistribúcie vlastníckych práv, ktoré skoncentrovali a tým aj stabilizovali vlastníctvo v stredných a veľkých firmách. Po stabilizácii vlastníctva zvyčajne nasledoval delisting z kapitálového trhu a rozvinutie tesnejších vzťahov s bankou.

4. Lokálna varieta kapitalizmu v SR

Pri identifikovaní súčasnej podoby slovenského kapitalizmu a jeho zaradenia do širších medzinárodných súvislostí môžeme vychádzať z teórie variet kapitalizmu. Teória variet kapitalizmu (*Variety of Capitalism*, VOC) považuje za základnú jednotku analýzy kapitalistického systému firmu. VOC skúma jednak interakcie medzi firmami navzájom v trhovom prostredí a jednak interakcie firiem s jednotlivými prvkami inštitucionálneho rámca. Tieto interakcie vznikajú napríklad pri získavaní kapitálu (na finančnom trhu), pracovnej sily (na trhu práce), alebo pri vyvíjaní všeobecných podnikateľských aktivít. VOC rozoznáva dve základné formy kapitalistických ekonomík. V prvej forme (liberálnej) sa väčšina interakcií odohráva prostredníctvom konkurenčných trhov. Výsledky interakcií sú diktované relatívnymi cenami a trhovými signálmi. Inštitucionálny rámec liberálnych trhových ekonomík (LTE) je zameraný na podporu transparentného a flexibilného podnikateľského rámca, efektívneho zdieľania informácií, monitoringu a sankcionovania porušení pravidiel. Finančné trhy sú charakterizované dominantnou úlohou trhu cenných papierov pri získavaní externých financií a separáciou vlastníctva kapitálu a jeho manažmentu. V LTE sú dôležité najmä interné zdroje financií a v prípade väčších firiem aj emisie dlhopisov a akcií. Vzhľadom na význam akciového financovania sú firmy v trhových systémoch v priemere menej zadĺžené, ceny investícií sa tvoria pomocou objektívnejších mechanizmov a trh od nich vyžaduje od nich lepšie hospodárenie so zverenými prostriedkami (ak firma nevypláca dostatočné dividendy, akcionári odvolajú vedenie; ak dosahuje dobré výsledky, má prístup k lacnejšiemu kapitálu, atď.). Logicky je v týchto ekonomikách veľký počet spoločností kótovaných na burzách cenných papierov. Lepšie tu funguje aj konkurencia medzi finančnými inštitúciami a vládne zásahy sú zriedkavejšie a menej deformujú trh ako v prípade bankových ekonomík. Istou slabinou tohto typu finančnej ekonomiky je uprednostňovanie krátkodobých cieľov pri riadení podniku. Aj trhy práce sú v LTE sú flexibilné. Odbory v týchto krajinách sú relatívne slabé a ochrana pred prepúšťaním nízka. Mzdy sa vyjednávajú prevažne na úrovni firiem, medzi zamestnávateľmi a individuálnymi pracovníkmi. Vzhľadom na pružnosť trhu práce a časté zmeny zamestnania musia zamestnanci investovať viac do všeobecných schopností a menej do znalostí špecifických pre konkrétny podnik či odvetvie. Podobne ako odbory, ani združenia zamestnávateľov nie sú v LTE významnými hráčmi na trhu. Úroveň spolupráce medzi podnikmi v jednom odvetví je nízka, čo sa odráža na nízkej koordinácii pri vzdelávaní pracovnej sily a vývoji technológií. Transfer

technológií sa uskutočňuje buď najímaním nového personálu, vlastným výskumom alebo nákupom patentov a licencií. Typickou liberálnou trhovou ekonomikou sú USA, ale aj ďalšie anglosaské krajiny, najmä Kanada a Veľká Británia.

Na opačnom konci spektra stoja koordinované trhové ekonomiky (KTE). Interakcie firiem navzájom a s inštitucionálnym prostredím sa neuskutočňujú len prostredníctvom konkurenčných trhov, ale aj prostredníctvom strategickej koordinácie aktivít v mnohých sférach ekonomiky. Strategická koordinácia vyžaduje dlhodobé financovanie. KTE sú založené na úverovom financovaní, ktoré má rozhodujúcu úlohu pri poskytovaní kapitálu a čiastočne aj pri jeho manažmente. Hlavnými akcionármi sú banky a niektoré nefinančné inštitúcie. Firmy v KTE sú prepojené hustou sieťou krízového vlastníctva a členstvom vo vplyvných zamestnávateľských a/alebo odvetvových združeniach. Tieto siete umožňujú privilegovaný prístup k informáciám a kapitálu. Stabilita akcionárov je v KTE omnoho vyššia ako v LTE. Monitoring riadenia kapitálu je bezprostrednejší a kontrola sa vykonáva priamo prostredníctvom zastúpenia vo vedení firmy. Vlastníkom i manažerom kapitálu to okrem iného umožňuje uprednostňovať dlhodobé ciele v riadení firmy pred okamžitými výsledkami. Vo väčšine odvetví pôsobia silné odbory, ochrana zamestnancov je vyššia a trhy práce menej pružné. Zamestnancom sa poskytuje odborná príprava zameraná na špecifické zručnosti s perspektívou dlhodobého zamestnania. Mzdy sa vyjednávajú na úrovni odborových zväzov a asociácií zamestnávateľov. Pretože v KTE neexistuje silný tlak na maximalizovanie okamžitého zisku, transfer technológií je v podstatnej miere založený na dlhodobej kooperácii v rámci skupiny podnikov. Typickými príkladmi koordinovaných ekonomík sú Nemecko, Francúzsko, Španielsko.

Teória VOC poukazuje na nutnosť komplementárnosti jednotlivých prvkov inštitucionálneho rámca. Firmy v LTE operujú v prostredí likvidného finančného trhu a sú tláčené na maximalizovanie okamžitého zisku. Potrebujú flexibilný trh práce s pružnou ponukou pracovnej sily a individuálnym mzdovým vyjednaním. Mobilita kapitálu je v tomto prípade komplementárna s mobilitou pracovnej sily. Na druhej strane firmy v KTE sa môžu zameriavať na strategické a dlhodobé ciele a vyhovuje im taký trh práce, ktorý pripravuje pracovníkov na dlhodobejšie zamestnanie. Radikálne technologické inovácie zdanlivo favorizujú LTE, pretože umožňujú rýchlejší transfer inovácií do výroby a tie zas generujú vyššie zisky. V KTE však lepšia inštitucionálna podpora znižuje riziko pri investovaní do technologických aktív vyvíjaných a implementovaných v rámci skupiny podnikov.

Analýza výkonnosti kapitalistických ekonomík poukazuje na fakt, že nemožno tvrdiť, že jeden typ inštitucionálneho rámca je v princípe lepší ako ostatné. Tak LTE aj KTE majú svoje silné a slabé stránky. Hall a Gingerich (2004) zdôrazňujú, že z hľadiska ekonomickej výkonnosti je veľmi dôležitá komplementárnosť inštitúcií. Ekonomiky, ktoré sú blízko k čisto liberálnemu alebo koordinovanému typu majú vyššiu výkonnosť (meranú ekonomickým rastom) ako ekonomiky so zmiešanými inštitucionálnymi rámcami. V rámci OECD však neexistujú absolútne liberálne alebo koordinované trhové ekonomiky. Skôr sa dá hovoriť o kontinuu inštitucionálnych rámcov. Podľa Halla a Gingericha v posledných 20 rokoch dochádza k určitému zblíženiu LTE a KTE a to najmä v oblasti flexibility pracovného a kapitálového trhu. Na druhej strane však nedošlo k žiadnej konvergencii v oblasti rozdelenia príjmov medzi jednotlivé sociálne vrstvy. Počas posledných 20 rokov taktiež pretrvávali rozdiely v správe spoločností, riadení kapitálu, odmeňovaní zamestnancov a transfere technológií medzi LTE a KTE. Inštitutio-

nálne rámce vo vyspelých kapitalistických ekonomikách sa vyznačovali vysokým stupňom inercie. Toto konštatovanie do istej miery platí aj pre tranzitívne ekonomiky, ktoré podstúpili radikálnu transformáciu inštitucionálneho rámca po roku 1989. Vývoj nového systému regulácie sa však v tranzitívnych ekonomikách neodohrával v inštitucionálnom vákuu, ale vykazoval všetky znaky historickej podmienenosti. Bola to práve táto historická podmienenosť (vyvolaná inerciou niektorých neformálnych inštitúcií), ktorá v polovici tohto desaťročia determinovala podobné črty kapitalizmu v niekoľkých krajinách SVE.

Istou alternatívou k teórii VOC je tzv. regulačná teória, rozvíjaná predovšetkým francúzskymi vedcami od 70-tych rokov minulého storočia. Na rozdiel od VOC nepovažuje regulačná teória za základnú jednotku analýzy systému kapitalizmu firmu ale režimy akumulácie a regulácie (Boyer, 2005). Teória predpokladá, že určitý spôsob výroby a akumulácie kapitálu (napríklad fordistický model zameraný na masovú výrobu) generuje špecifický model regulácie (typický masovou účasťou zamestnancov v odboroch, kolektívnym vyjednávaním miezd a pod.). Zmena v spôsobe výroby a akumulácie sa spätne premieta do spôsobu regulácie kapitalistickej ekonomiky. Kým VOC predpokladá, že dlhodobá stabilita každého druhu kapitalizmu môže byť ohrozená len externými šokmi, regulačná teória považuje za zdroj štrukturálnych kríz v spôsobe kapitalistickej regulácie endogénne príčiny. Regulačná teória predpokladá, že existujú najmenej štyri základné typy kapitalizmu: (1) trhovo orientovaný (napríklad anglosaské krajiny, Nórsko), (2) mezo-korporativistický (Japonsko, Kórea), (3) sociálno-demokratický (Švédsko, Fínsko) a (4) štátny (Nemecko, Francúzsko). Z pohľadu VOC posledne tri menované typy kapitalizmu možno stotožniť s KTE. Podobne ako VOC, aj regulačná teória zdôrazňuje evolúciu súčasných druhov kapitalizmu, ktorá však nevedie k jedinému univerzálnemu a optimálnemu modelu kapitalizmu, ale k pokračovaniu divergentných trajektórií.

Môžeme sa samozrejme opýtať, ktorý typ kapitalizmu je najlepší. V neoklasickom svete všeobecnej rovnováhy, v ktorom by všetci účastníci trhu mali k dispozícii úplné informácie, správali sa racionálne a kde by neexistovali strategické myslenie a pozitívne a negatívne externality by bol samozrejme najlepším typom liberálny kapitalizmus. Reálne ekonomiky sú však typické informačnou asymetriou, prítomnosťou významných externalít, strategickým správaním sa veľkých aktérov trhu a obmedzenou racionalitou participantov trhu. Hoci sa VOC a regulačná teória líšia v niekoľkých dôležitých postulátoch, obe predpokladajú vývojovú podmienenosť existujúcich typov kapitalistických ekonomik a pokračovanie a pretrvávanie ich diverzity. Rozdielne inštitucionálne rámce sú zdrojom inštitucionálnych konkurenčných výhod pre rozdielne typy kapitalistických ekonomik.

Metodológia analýzy variet kapitalizmu

Variety kapitalizmu sú charakterizované indikátormi popisujúcimi charakter základných elementov systému inštitúcií, ako sú napríklad trh práce, finančný systém, úloha štátu v ekonomike, sociálny systém a pod. Tieto elementy sú za použitia faktorovej analýzy popisované indexmi, väčšinou pochádzajúcimi z databáz medzinárodných organizácií. Indexy jednotlivých elementov je možné agregovať a konštruovať z nich kompozitný index koordinovanosti.

Hall a Gingerich (2004) konštruovali svoje výpočty na vzorke 20 krajín OECD, pričom žiadna z nich nebola postkomunistická krajina. Veľká časť premenných v tejto vzorke bola založená na údajoch z prvej polovice 90-tych rokov. Knell a Srholec (2005) použili vzorku 51 krajín, ktoré okrem členských štátov OECD zahŕňali aj postkomunistické štáty v Európe a Ázii s veľmi rozdielnymi kultúrnymi, ekonomickými a sociálnymi prostrediami. Táto práca sa obmedzuje na 30 členských štátov OECD, u ktorých sa dá predpokladať vyšší stupeň porovnateľnosti. Na rozdiel od Knella a Srholca analyzuje prostredie finančného trhu ako samostatný element inštitucionálneho rámca, a to vzhľadom na podstatný význam finančného systému pri formovaní lokálnej variety kapitalizmu v štátoch SVE.

Kompozitný indikátor stupňa koordinácie sa skladá z troch elementov: (1) podnikateľské prostredie, (2) prostredie trhu práce a (3) prostredie finančného trhu. Tieto elementy zodpovedajú trom faktorom, ktoré vyšli ako podstatné z veľkej vzorky premenných. Vo faktorovej analýze sa ako štatisticky signifikantné ukázali nasledovné premenné:

1. *Index bariér rozvoja podnikania*: skladá sa zo siedmych sub-indexov, ktoré charakterizujú pravidlá pre udeľovanie licencií, administratívne a právne bariéry podnikania a reguláciu konkurenčného prostredia. Zdrojom údajov je databáza *Product Market Regulation* (OECD 2005).

2. *Index bariér pre rozvoj obchodu a investícií*: skladá sa zo štyroch subindexov, ktoré popisujú bariéry pre zahraničné vlastníctvo, diskrimináciu zahraničných investorov a obchodných partnerov, clá a ostatné regulačné bariéry v zahraničnom obchode. Zdrojom údajov je databáza *Product Market Regulation* (OECD, 2005).

3. *Index obtiažnosti najímania pracovníkov*: priemer troch sub-indexov, ktoré charakterizujú možnosť zamestnania na dobu určitú, maximálnu možnú dĺžku takéhoto zamestnania a pomer minimálnej mzdy k priemernej pridanej hodnote na pracovníka. Zdrojom údajov pre tento ukazovateľ je databáza Svetovej banky (World Bank, 2005).

4. *Index obtiažnosti prepúšťania pracovníkov*: priemer ôsmich sub-indexov, ktoré charakterizujú oprávnené dôvody pre prepúšťanie pracovníkov, úlohu odborov a pravidlá pre opätovné prijímanie pracovníkov. Zdrojom údajov pre tento ukazovateľ je databáza Svetovej banky (World Bank, 2005).

5. *Celkový objem daní zaplatený podnikom*: vyjadruje všetky dane zaplatené podnikom (okrem príspevkov na poistenie pracovníkov) v pomere k hrubému zisku. Zdrojom údajov pre ukazovateľ je databáza Svetovej banky (World Bank, 2005).

6. *Trhová kapitalizácia akcií v pomere k podnikovým úverom*: charakterizuje význam kapitálového trhu a bánk vo finančnom systéme. Údaje o trhovej kapitalizácii publikuje Európska federácia búrz cenných papierov (FESE, 2005), Svetová federácia búrz (WFE 2005) a Európska centrálna banka (ECB, 2005a). Údaje o podnikových úveroch pochádzajú zo štatistík Európskej centrálnej banky (ECB, 2005b) a webových stránok centrálnych bánk členských štátov OECD.

Údaje z databázy OECD sa vzťahujú na rok 2003, všetky ostatné dáta na rok 2004. Vzhľadom na štruktúru zvolených premenných (väčšina z nich sa skladá z väčšieho počtu sub-indexov) je možné aj relatívne malým množstvom premenných výstižne charakterizovať stupeň koordinovanosti jednotlivých ekonomík.

Pri výpočte kompozitného indikátora boli zobrať do úvahy len premenné s najvyšším faktorovým skóre. V tabuľke 2 sú vyznačené tučne. Každý faktor pozostáva z dvoch premenných a jednotlivé eigenvalues pre faktory 1-3 majú veľmi podobnú veľkosť, čo umožňuje vyjadriť kompozitný indikátor ako jednoduchý (nevážený) súčet hodnôt pre-

menných pre všetky tri faktory (tabuľka 3). Premenné vstupujúce do jednotlivých faktorov boli štandardizované tak, že od každej hodnoty premennej sa odpočítal aritmetický priemer celej vzorky a rozdiel sa vydělil štandardnou odchýlkou. Výsledné indexy pre tri faktory sú tak centrovane na nulu a jednotkou miery je štandardná odchýlka (Grafy 2-4). Všetky premenné majú vysoké koeficienty a očakávané znamienka. Hodnoty premenných č. 1-5 sú priamo úmerné stupňu koordinácie – čím vyššia hodnota, tým vyššia miera koordinácie. Premenná č. 6 (pomer trhovej kapitalizácie akcií a podnikových úverov) je s týmto indikátorom korelovaná negatívne (liberálne ekonomiky sú typické väčšou úlohou trhov cenných papierov a menšou úlohou bánk) a do kompozitného indikátora bola započítavaná na reverznej škále.

Tabuľka 2
Faktory determinujúcu lokálnu varietu kapitalizmu

Premenná Faktor	Podnikateľské prostredie	Prostredie trhu práce	Prostredie finančného trhu
1. Bariéry rozvoja podnikania	0,869	0,113	0,111
2. Bariéry pre rozvoj obchodu a investícií	0,874	0,127	-0,097
3. Index obtiažnosti najímania pracovníkov	-0,012	0,848	0,250
4. Index obtiažnosti prepúš•ania pracovníkov	0,295	0,842	0,023
5. Celková daň zaplatená podnikmi (% hrubého zisku)	-0,191	0,186	0,837
6. Trhová kapitalizácia akcií /objem podnikových úverov	-0,204	-0,082	-0,889
Eigenvalues	1,684	1,498	1,576

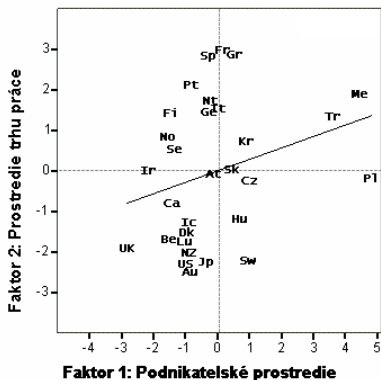
Poznámky: Celková suma objasnenej variancie: 79,31 %. Metóda extrakcie: Analýza hlavných komponentov. Rotačná metóda: Varimax s Kaiserovou normalizáciou. Najvyššie faktorové skóre pre každú premennú je označené tieňovaním.
Zdroj: výpočty autora

Tabuľka 3
Index koordinácie a jeho zložky pre členské krajiny OECD

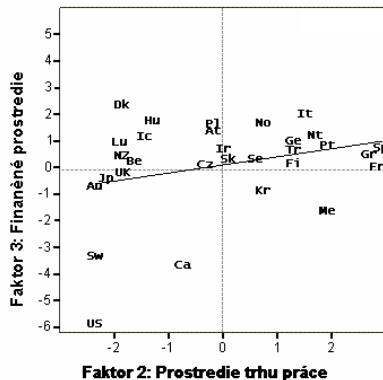
Krajina	PP	PTP	PFT	IK	Krajina	PP	PTP	PFT	IK
1. Poľsko	4,8	-0,2	1,5	6,2	16. Česko	1,0	-0,3	0,0	0,8
2. Turecko	3,7	1,3	0,6	5,6	17. Fínsko	-1,5	1,3	0,0	-0,1
3. Mexiko	4,5	2,0	-1,7	4,8	18. Dánsko	-0,8	-1,8	2,2	-0,4
4. Grécko	0,7	2,9	0,5	4,2	19. Švédsko	-1,3	0,6	0,2	-0,5
5. Taliansko	0,2	1,5	1,9	3,7	20. Island	-1,0	-1,4	1,1	-1,4
6. Španielsko	-0,3	2,9	0,6	3,3	21. Írsko	-2,1	0,1	0,6	-1,4
7. Francúzsko	0,3	2,9	-0,1	3,1	22. Nový Zéland	-0,9	-1,8	0,4	-2,4
8. Nizozemsko	-0,1	1,7	0,9	2,4	23. Luxembursko	-1,0	-1,8	0,4	-2,5
9. Portugalsko	-0,8	2,0	0,7	1,9	24. Belgicko	-1,0	-1,8	0,0	-2,8
10. Nemecko	-0,4	1,3	0,9	1,9	25. Japonsko	-0,1	-2,1	-0,5	-2,8
11. Maďarsko	0,9	-1,3	1,7	1,3	26. Austrália	-0,9	-2,3	-0,8	-4,0
12. Rakúsko	-0,2	-0,2	1,3	0,9	27. Švajčiarsko	1,1	-2,3	-3,4	-4,6
13. Nórsko	-1,5	0,8	1,6	0,9	28. V. Británia	-2,9	-1,8	-0,1	-4,8
14. Slovensko	0,6	0,1	0,2	0,9	29. Kanada	-1,3	-0,7	-3,8	-5,8
15. Kórea	1,0	0,8	-1,0	0,8	30. USA	-1,1	-2,3	-6,0	-9,4

Poznámky:
PP = podnikateľské prostredie (faktor 1)
PTP = prostredie trhu práce (faktor 2)
PFT = prostredie finančného trhu (faktor 3)
IK = index koordinácie = PP + PTP + PFT

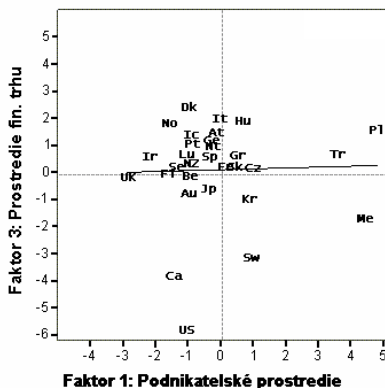
Graf 2: Porovnanie podnikateľského prostredia a prostredia trhu práce: Zdroj: výpočty autora podľa Tabuľky 3.

Graf 3: Porovnanie prostredia trhu práce a finančného prostredia: Zdroj: výpočty autora podľa Tabuľky 3.

Graf 4: Porovnanie podnikateľského prostredia a prostredia finančného trhu: Zdroj: výpočty autora podľa Tabuľky 3.

Analýza inštitucionálneho rámca kapitalistických ekonomík môže vychádzať z rozdielnych perspektív a zahŕňať rozdielne elementy systému inštitúcií. Skóre jednotlivých krajín je závislé nielen na zvolených premenných, ale aj na výbere krajín do celkovej vzorky, ktorý ovplyvní strednú hodnotu a varianciu súboru. Skôr ako absolútne poradie je dôležité relatívne skóre (tabuľka 3). To je veľmi podobné v prácach Halla a Soskica (2001), Knella a Sroholca (2005). Na jednom konci spektra sa nachádzajú klasické (zväčša anglosaské) liberálne ekonomiky ako USA, Veľká Británia, Kanada, Nový Zéland, Austrália a čiastočne aj Švajčiarsko a Írsko. Ako vidno z Grafov 2-4 liberálne ekonomiky naozaj majú menej bariér v oblasti trhu práce, finančného trhu a podnikateľského prostredia. Na druhom konci sa nachádzajú noví členovia OECD (Turecko, Poľsko, Mexiko) a južní členovia EÚ (Grécko, Taliansko, Španielsko). Obe skupiny sú pomerne výrazne separované. Medzi nimi sa nachádza veľká skupina krajín priemerným stupňom koordinácie ekonomiky.

Slovensko sa v tomto porovnaní nachádza v strede tabuľky 3. Všetky tri faktory (podnikateľské prostredie, prostredie trhu práce a finančné prostredie) sú len mierne nad priemerom krajín OECD. Média i politici často zdôrazňujú rozdiely medzi vývojom v Česku a Slovensku po roku 1989. Z perspektívy vzorky krajín OECD sa však lokálne variety kapitalizmu zdajú v oboch krajinách byť veľmi blízke, čo je ostatne logické vzhľadom na dlhú spoločnú históriu a veľmi podobné inštitucionálne rámce. Stupeň koordinácie ekonomiky je v SR zároveň podobný ako v Rakúsku a Maďarsku. Táto podobnosť má viacero príčin:

- Česko, Slovensko, Maďarsko a Rakúsko majú dlhé spoločné dejiny a veľa formálnych a neformálnych inštitúcií s najdlhšou životnosťou. Kultúra, náboženstvo, zvyky a tradície sa vyznačujú vysokou mierou inercie. V tomto regióne majú podstatne dlhšie dejiny ako obdobie komunizmu, a zanechali na ňom aj hlbšie stopy.

- Spomenuté štyri krajiny majú aj veľmi podobný charakter ekonomiky. Ide o malé otvorené ekonomiky s vysokou penetráciou zahraničným kapitálom. Ani jedna krajina nemá domicilovanú MNS globálneho významu. Stredná Európa sa prinajmenšom od habsburských čias vyznačovala príklonom k štátneho dirigizmu v ekonomike. Závislosť na zahraničnom dopyte a kapitále je však v súčasnosti vysoká. Obrat zahraničného obchodu s tovarmi a službami činil v roku 2003 až 127 % HDP v Česku, 156 % HDP na Slovensko, 129 % v Maďarsku a 103 % v Rakúsku. Tieto ekonomiky musia pre zahraničných investorov vytvárať priaznivé podnikateľské prostredie a flexibilný trh práce. Flexibilný finančný trh je pre tieto krajiny menej dôležitý, prinajmenšom z hľadiska zahraničných investorov, pretože tí využívajú pre svoje financovanie globálne trhy kapitálu. Dôležitá je však celkové daňové zaťaženie firiem. Aj táto bola veľmi podobná v ČR, SR a Rakúsku a v roku 2004 sa pohybovalo na úrovni 40%, mierne pod priemerom OECD. Veľkosťou ekonomiky a stupňom jej otvorenosti sa spomenuté štyri krajiny podstatne líšili od Poľska, alebo Turecka, ktoré vykazovali značne vyšší stupeň koordinácie ekonomiky.

Vzniká otázka, nakoľko sú postuláty VOC a regulačnej teórie platné pre duálne ekonomiky v SVE. VOC aj regulačná teória boli konštruované ako univerzálne prístupy k analýze kapitalistických ekonomík. Obe však boli založené na predpoklade, že charakter vlastníctva a manažmentu kapitálu závisí predovšetkým na národných modeloch inštitucionálneho rámca (ako sú napríklad anglosaský, japonský či nemecký model). Tieto modely si aj v epoche globalizácie uchovali výrazné národné osobitosti, v neposlednom rade aj kvôli prepojeniu politických a ekonomických elít a domicilu vlajkových lodí národných ekonomík. V niektorých štátoch SVE toto prepojenie dnes absentuje a národné elity majú omnoho menší dosah na prijímanie strategických rozhodnutí. Pravdepodobne sú tak zraniteľnejšie pri výskyte náhodných a/alebo nepredvídateľných udalostí v globálnej ekonomike a politike a sú nútené adaptovať svoje inštitucionálne rámce pružnejšie (a za vyšších nákladov) ako ekonomiky s nižším stupňom zapojenia do globálnych sietí obchodu a kapitálu. Inštitucionálne transformácie nie sú nijako výnimočným javom. Štúdia Svetovej banky napríklad identifikovala radikálne transformácie ekonomických inštitúcií v 65 menej rozvinutých krajinách sveta v rokoch 1970-2004 (Lall, Spatafora, Sommer, 2005). Pravdepodobnosť takýchto transformácií (a ich úspešnosť v zmysle zvýšenia ekonomického rastu) bola výrazne korelovaná so

stupňom otvorenosti ekonomiky a absenciou silných domácich elít, ktoré by profitovali z privilegovaného prístupu k produkčným faktorom v národnej ekonomike.

Záver: Inferiórna a prosperujúca?

V roku 1990 sa očakávalo, že odpútané trhové sily vytvoria efektívne organizačné formy ekonomiky a napravia nerovnovážne stavy vytvorené centrálnym plánovaním. Verilo sa, že takáto organizačná zmena sa dá naplánovať podľa vonkajších vzorov a implementovať zhora počas relatívne krátkeho času. V skutočnosti bola transformácia omnoho dlhšia, ťažšia a komplexnejšia, ako si vedy jej autori predstavovali. Kolaps centrálného plánovania nezanechal po sebe inštitucionálne vákuum typu *tabula rasa*, na ktorú sa dá ľahko plán nového systému. Transformácia nebola ani jednoduchou výmenou starého systému inštitúcií za nový, ktorý už dobre fungoval kdesi inde. Namiesto toho transformácia priniesla zásadnú rekombináciu starých inštitúcií s novými.

Ekonomickú transformáciu nemožno stotožniť s racionálnym procesom výstavby ekonomických inštitúcií. Podľa Starka (1996) sú na to tri dôvody: (a) kapitalizmus sa v západnej Európe nerozvinul ako výsledok aplikovania nejakého modelu zhora, (b) vyprojektované modely abstrahovali od sociálnych inštitúcií a (c) centrálné plánovanie po svojom páde nezanechalo inštitucionálne vákuum. Transformácia zahŕňala prebudovanie inštitúcií nie na ruinách centrálného plánovania, ale z týchto ruín. Komplexné inštitucionálne dedičstvo bývalého režimu formovalo očakávania ako aj vzory správania sa ekonomických agentov. Stark (1996, s. 995) argumentuje, že vzhľadom na dedičstvo centrálného plánovania (v zmysle existujúcich regulačných inštitúcií, vzťahov medzi firmami a jednotlivcami) sa ekonomická transformácia v SVE dá charakterizovať ako vývojovo podmienená. Môžeme doložiť, že v transformácii sa prejavil aj výrazný vplyv neformálnych inštitúcií, či už vo forme historického a kultúrneho dedičstva, alebo vo forme interpersonálnych vzťahov.

Komplexná transformácia formálnych inštitúcií bežala súčasne s transformáciou neformálnych inštitúcií. Význam neformálnych inštitúcií výrazne narástol v rannom období transformácie, keď mnoho formálnych inštitúcií buď zaniklo, resp. boli izolované od reálnej ekonomiky. Neformálne inštitúcie vtedy čiastočne nahrádzali význam formálnych. Ale ich úloha pri celkovej transformácii inštitucionálneho rámca a v usmerňovaní mobility produkčných faktorov bola nejednoznačná. Napríklad čo sa týka mobility kapitálu, formálne inštitúcie kapitálového trhu (burza, centrálny depozitár, IPF) boli využité neformálnymi sieťami finančných a manažérskych lobby za účelom redistribúcie vlastníckych práv. Po skončení tohto procesu niektoré formálne inštitúcie kapitálového trhu buď zanikli (IPF), alebo ich význam upadol (BCPB). Môžeme teda uzavrieť, že neformálne inštitúcie dokážu generovať len nedokonalé kombinácie produkčných faktorov a teda aj menej efektívne ekonomické priestory. Nie je teda prekvapujúce, že neformálne inštitúcie nedokázali skvalitniť fungovanie celkového inštitucionálneho rámca, ale v mnohých prípadoch prispeli skôr k zníženiu efektívnosti systému.

Neoliberalná agenda výrazne podcenila a zanedbala budovanie systému formálnych inštitúcií v rannom období transformácie. Pokus o vytvorenie špecifického (anglosaského) typu kapitalizmu zhora bol konfrontovaný s existujúcim inštitucionálnym dedičstvom predošlých režimov. Zdravé banky, likvidné kapitálové trhy a dobre spravované podniky nevyskakujú automaticky z ruín centrálného plánovania. Trvalo viac ako

desa• rokov, kým sa vybuďoval aspoň základný nový systém formálnych inštitúcií a tento systém má ešte ďaleko k dokonalosti. Koevolúcia formálnych a neformálnych inštitúcií mala charakter vývojovo podmienených a vývoj formujúcich procesov. Tieto vytvorili lokálnu varietu kapitalizmu, ktorá je značne odlišná od tej, ktorá bola naplánovaná v roku 1990 a odlišuje sa od iných variet v rámci EÚ (Hall a Soskice, 2001, Boyer, 2005). Hlavné ekonomické črty tejto variety sú: duálny pobočkový (branch-plant) a bankový charakter ekonomiky.

V polovici tohto desa•ročia sa inštitucionálne prostredie v slovenskej ekonomike značne skvalitnilo, ale aj tak zaostávalo za vyspelými krajinami EÚ. Nedokonalé trhy s nedokonalými inštitúciami generovali nedokonalé kombinácie produkčných faktorov. V roku 2003 sa napríklad hodinová produktivita práce v SR pohybovala len na 51,5 % úrovne EÚ-15 (Eurostat, 2005). Mala takáto menej vyspelá ekonomika miesta sa slnku vo vysoko konkurenčnom európskom prostredí, kde by mali preživa• len tí najschopnejší? Mali by sme očakáva• úpadok slovenskej ekonomiky v dôsledku nedokonalosti jej trhov a inštitúcií?

Práve naopak. Napriek nedokonalým trhom produkčných faktorov a veľkým nerovnováham sa národná ekonomika prudko rozvíjala a krajina sa tešila zo stabilného makroekonomického prostredia s vysokými mierami hospodárskeho rasu. V období rokov 1995-2005 slovenský HDP rástol priemernou ročnou mierou 4,4 %, čo bol dvojnásobok priemeru EÚ-15. Nižšia efektívno• nemusí nevyhnutne vies• k úpadku.

Je kus irónie v tom, že súčasné biologické modely indikujú, že evolúcia nie je jednoduchý a priamočiary proces optimalizácie, ktorý vedie od menej vyspelých rovno k vyspelejším formám. Evolúcia nevytvára len jednu cestu vývoja, ale mnohé. Niektoré z týchto ciest vytvárajú neefektívne, alebo nedokonalé riešenia a sub-optimálne výsledky. To však neznamená, že evolúcia v prípade týchto druhov zlyhala, naopak. Diverzita je jednou z podmienok evolučného výberu. Prežitie nie je dôkazom, že daný druh je najschopnejší a optimálny. Schopno• prežitia je daná prostredím a prostredie sa počas priebehu procesu výberu môže zmeni•. Aj tá najschopnejšia organizačná ekonomická forma je najviac efektívna len v rámci určitého ekonomického a kultúrneho prostredia. Keď sa toto prostredie zmení, iná forma môže zauja• miesto bývalého ví•aza. V USA, Japonsku, Nemecku, a iných krajinách existujú rôzne variety kapitalizmu s veľmi odlišnými spôsobmi akumulácie a regulácie kapitálu. Je veľmi lákavé poveda•, že anglo-americký model akumulácie a regulácie je najlepší, pretože USA dnes dominujú vo svete ako ekonomická, politická, vojenská i technologická superveľmoc. Je tiež pravdou, že miery ekonomického rastu sú v súčasnosti v Nemecku a Japonsku omnoho nižšie ako v USA a je zrejme, že tieto ekonomiky potrebujú zásadné reformy. Treba však vidie•, že v 70-tych a 80-tych rokoch minulého storočia boli ekonomickými lídrami práve Japonsko a Nemecko a niet dôvodu predpoklada•, že sa týmito lídrami nemôžu znovu sta• po vykonaní nevyhnutných reforiem.

Analýza vývojovej trajektórie transformácie v SR naznačila, že socio-ekonomická zmena bola uskutočnená ľudskými agentmi v interakcii s formálnymi a neformálnymi inštitúciami. Existovali pokusy nadizajnova• nový systém inštitúcií zhora, ale transformácia bola vývojovo podmienená a v značnej miere závisela na dedičstve minulého režimu. Slovensko muselo nájs• svoju vlastnú cestu von z centrálného plánovania, ktorá zároveň formuje jeho budúci vývoj. Súčasná varieta kapitalizmu v SR funguje v rámci národných a nadnárodných sietí inštitúcií, ktoré regulujú toky produkčných faktorov.

Podobne ako v prípade Japonska či Nemecka je rovnako nemožné povedať, či súčasná varieta kapitalizmu v SR má dobré šance na dlhodobé prežitie alebo nie.

Vzhľadom na kumuláciu kauzalít má vývoj regiónov a krajín skôr divergentný ako konvergentný charakter. Nie jeden uniformný, ale množstvo budúcich stavov sa môže vygenerovať v priebehu vývoja a sily vyrovnávajúce disparity nemusia vždy pritiahnúť tento vývoj na jedinú dráhu vedúcu k univerzálnej rovnováhe. Môže existovať obrovské a pretrvávajúce rozdiely medzi firmami v tom istom odvetví, regiónmi v tej istej krajine a štátmi v rámci jedného sveta. Podobne ako firmy, aj regióny a krajiny súťažia medzi sebou o kapitál, pracovnú silu a poznatky. Ale na rozdiel od firiem, regióny a krajiny nemôžu z konkurencie vystúpiť, dokonca ani keď v súťaži prehrajú. To znamená, že neexistuje nič také ako „koniec budúcnosti“ (Fukuyama, 1992), ani pre Slovensko ani pre Európu. Organizačné princípy socio-ekonomických systémov sú veľmi rôzne a nikde neexistuje len jediná možná cesta pre ekonomickú zmenu. Akonáhle si uvedomíme, že neexistuje jednotné optimum je zrejmé, že nemôže existovať ani nič také, ako sú systémy začínajúce v rôznych (aj nerovnovážnych) stavoch, no gravitujúce k tej istej rovnováhe (Hodgson, 1993, s. 204). Vďaka diverzite môže evolúcia v tom istom čase sledovať mnoho rozdielnych ciest, ktoré sú asociované s rozdielnymi podobami organizačných foriem.

Moderný svet je globálne integrovaný a je možné pozorovať homogenizáciu jazykov, ideí, technológií, produktov, kultúr a organizačných foriem. Znamená to koniec variet kapitalizmu? Je globalizácia hrobom diverzity a bude Slovensko transformované na krajinu ako Dánsko či Fínsko? Pravdepodobne nie: inovácie podporujú divergenciu a inštitucionálna zotrvačnosť obmedzuje konvergenciu. Rozličné národné produkčné systémy sú integrované do rozdielnych a trvanlivých inštitucionálnych rámcov, ktoré sú pomerne odolné voči zmenám. Nie je pravdepodobné, že globalizácia vymaže národné alebo nadnárodné hranice a inštitúcie. Slovensko je malá krajina závislá na zahraničnom obchode. Medzinárodná výmena je vždy podmienená rozdielmi medzi importérmi a exportérmi, Bez diverzity niet zahraničného obchodu, bez obchodu niet globalizácie. Globalizácia sa vždy pretína s miestnymi inštitúciami a globálne toky kapitálu, práce a poznatkov sa s týmito inštitúciami kombinujú vždy iným spôsobom. Dokonca aj keď nastáva konvergencia, zmena je pomalá a nikdy nie úplná. Niektoré prvky starého systému sú tak pevne zakorenené, že ich náhrada by bola veľmi drahá (alebo nemožná) a ohrozila by fungovanie samotného systému. Konvergenčné procesy môžu viesť k tomu, že sa vytvoria formy s vonkajšou podobnosťou, ale ich vnútorná štruktúra zostane odlišná. Tieto rozdiely budú vždy dôležité a každá ekonomická politika ich bude musieť zobrať do úvahy.

Literatúra

- Alchian, A.A.:** Uncertainty, Evolution and Economic Theory. *The Journal of Political Economy*. 1950, vol. 58, no. 3, p. 211-221.
- Boyer, R.:** How and why capitalisms differ. *Economy and Society*. 2005, vol. 34, no. 4, p. 509-557.
- Carrol, G.R., Harrison, J.R.:** On the Historical Efficiency of Competition between Organisational Populations. *The American Journal of Sociology*. 1994, vol. 100, no. 3, p. 720-749.
- ECB:** *Outstanding amounts and transactions of euro-denominated quoted shares by country of residence and sector of the issuer*. European Central Bank 2005 (a).www.ecb.int/stats/money/securities.

- ECB:** *MFI statistical report*. European Central Bank 2005. (b)www.ecb.int/stats/money/mfi
- Eurostat:** Labour productivity per hour worked GDP in Purchasing Power Standards (PPS) per hour worked relative to EU-15 (EU-15 = 100). In *Long-term indicators*. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities 2005.
- FESE:** *Market statistics*. Federation of European Securities Exchanges 2005. www.fese.org.
- Fukuyama, F.:** *The End of History and the Last Man*. Penguin Publishers 1992.
- Grabher, G., Stark, D.:** *Restructuring Networks in Post-Socialism*. Oxford, Oxford University Press 1997.
- Hall, P.A., Soskice, D.:** An introduction to varieties of capitalism. In Hall, P.A., Soskice, D. (eds.): *Varieties of Capitalism*. Oxford, Oxford University Press 2001, p. 1-68.
- Hall, P., Gingerich, D.W.:** Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Macroeconomy: An Empirical Analysis. 2004 (MPIfG Discussion Paper 04/5).
- Hodgson, G.M.:** *Economics and Evolution. Bringing Life Back into Economics*. Cambridge, Polity Press 1993.
- Hodgson, G.M.:** Reclaiming habit for institutional economics. *Journal of Economic Psychology*. 2004, vol. 25, p. 651-660.
- Klaus, V.:** Systemic Change: the Delicate Mixture of Intentions and Spontaneity. *Cato Journal*. 1994, vol. 14, no. 2, p. 171-177.
- Knell, M., Srholec, M.:** Emerging Varieties of Capitalism in Central and Eastern Europe. Paper presented on the Varieties of Capitalism Conference, Paisley University, 23-24 September 2005.
- Kornai, J.:** The affinity between ownership forms and co-ordination mechanisms: the common experience of reforms in socialist countries. *Journal of Economic Perspectives*. 1990, vol. 4, p. 403-437.
- Lall, S., Spatafora, N., Sommer, M.:** Building Institutions. In *2005 World Economic Outlook*, Chapter 3. Washington, DC, World Bank 2005, p. 125-160.
- McDermott, G.A.:** Renegotiating the ties that bind: the limits of privatisation in the Czech Republic. In Grabher, G., Stark, D. (eds.): *Restructuring Networks in Post-Socialism*. Oxford, Oxford University Press 1997, p. 70-106.
- Nelson, R.R., Winter, S.G. (1982):** *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, MA, and London, Belknap Press 1982.
- North, D.C.:** *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge, Cambridge University Press 1990.
- OECD:** *Product Market Regulation*. OECD 2005. www.oecd.org/eco/pmr.
- Schumpeter, J.A.:** *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge, MA, Harvard University Press 1934.
- Smith, A., Swain, A.:** Regulating and Institutionalising Capitalisms, The Micro-foundations of transformation in Eastern and Central Europe. In Pickles, J., Smith, A. (eds.): *Theorising Transition, The Political Economy of Post-Communist Transformations*. Chapter 2. London, Routledge 1998, p. 25-53.
- Stark, D.:** Recombinant property in East European capitalism. *American Journal of Sociology*. 1996, vol. 101, no. 4, p. 993-1027.
- Trend:** *Trend Top 2005 – 200 najväčších slovenských podnikov v roku 2005*. Trend, 3. júla 2006, príloha.
- Veblen, T.B.:** *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of the Evolution of Institutions*. New York, MacMillan 1899.
- Vintrová, R.:** The CEE countries on the way into the EU – Adjustment problems: Institutional adjustment, real and nominal convergence. *Europe – Asia Studies*. 2004, vol. 56, no. 4, p. 521-541.
- Williams, A.M., Baláž, V.:** Privatisation in Central Europe: different legacies, methods, and outcomes. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 1999, vol. 17, p. 731-751.
- Williams, A.M., Baláž, V., Zajac, S.:** The EU and Central Europe: the remaking of economic relationships. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 1998, vol. 89, no. 2, p. 131-149.
- Williamson, O.E.:** Transaction costs economics: How it works, where it is headed. *De Economist*. 1998, vol. 146, no. 1, p. 23-58.
- WFE:** Statistics. World Federation of Exchanges 2005. www.world-exchanges.org.
- World Bank:** Doing Business Database. World Bank 2005. www.doingbusiness.org

POLITICAL ECONOMY OF THE SLOVAK CAPITALISM FROM PERSPECTIVE OF THE INSTITUTIONAL AND EVOLUTIONARY ECONOMICS

Vladimír Baláž, Institute for Forecasting, Slovak Academy of Science, Šancová 56, SK – 811 05 Bratislava (vbalaz@yahoo.com)

Abstract

The introductory parts of the paper analyse development of a local variety of capitalism in Slovakia from the institutional and evolutionary perspective. In early transition period privatisation policies were aimed at development of a liberal version of capitalism, based on fluid capital markets. These policies were confronted with institutional legacies of previous regimes. Privatisation, however, had major impact on structure of capital ownership and management. Next chapters compare contemporary Slovak capitalism with varieties found in other OECD economies. Major elements of institutional framework (labour market, business and financial environments) are subject to factor analysis. OECD member countries are compared via index of market coordination. Slovakia appears to be a market economy with middle levels of strategic market coordination and similar to Austria, Hungary and the Czech Republic. Reliance on bank finance and dual economy are another distinctive features of the contemporary Slovak capitalism.

Keywords

varieties of capitalisms, Slovakia, institutional and evolutionary economics, path-dependence

JEL Classification

B25, P16, P21ad